

Libris

Respect pentru omul și

În intimitatea
secolului 19

de IOANA
PÂRVULESCU

În intimitatea secolului 19

de IOANA
PÂRVULESCU

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Cele 19 capitole despre secolul 19 sunt:

1. Întoarcere în secolul 19	5
-----------------------------------	---

Unde

2. Viața la București	15
3. <i>Quel pays!</i>	41

Cine

4. Ei	59
5. Ele	89
6. Copiii lor	125
7. Lumea bună	149
8. Domnii doctori	159

Ce și cum

9. Ce citesc, cum citesc	185
10. Cum călătoresc	205
11. O zi bună	219
12. O zi oarecare	233
13. O zi rea	243
14. Puțină intimitate	253
15. Puțină indiscreție	265

Încotro

16. Luna de pe cer	285
17. Tainele și spaimile progresului	297
18. Acești oameni minunați și viețile lor trecătoare	321
19. Întoarcere în secolul 21	335

1. Întoarcere în secolul 19

Să ne întoarcem în trecut: va fi un progres!

VERDI

Secolul 19 este o altă planetă. Îți trebuie un anume spirit de aventură ca să te întorci acolo, asumându-ți riscul de a trăi, zi de zi, exact ca oamenii vremii, de a te obișnui cu felul lor energic de a fi, cu regulile lor de conversație, cu numeroasele lor obiecte de îmbrăcăminte obligatoriu de purtat în același timp pe unul și-același trup, cu caii și cu servitorii lor, cu inima lor moale și cu tăria lor de caracter, cu oala lor de noapte și cu balurile lor, cu teribilele lor pistoale și cu neajutorarea îngrozitoare în fața bolii, cu miasmele, cu parfumurile și cu sărurile lor, cu puricii și ploșnițele dezgustătoare din hanurile lor, cu privatele din curte, cu scrisorile lor enorme și cu felul atât de direct în care ți se adresează chiar ție, *cititorule*, în romanele lor. Dar riscul cel mare este să te deprinzi cu încrederea lor absolută într-un viitor care ție, celui venit de acolo, din viitorul în care credeau ei atât de frumos, îți strânge inima. Dacă ajungi să crezi și tu în el, ca ei, reîntoarcerea acasă ar putea fi plină de dezamăgiri și regrete.

Mi-ar fi plăcut mult să scriu un roman despre o călătorie în timp a unui contemporan de-al nostru care, din secolul lui, 21, aflat încă la început, alunecă în a doua jumătate a secolului 19. L-aș fi prezentat la plecare blazat și trist, deloc potrivit pentru secolul bucuriei de a trăi și, cum îmi plac *happy end*-urile, l-aș fi făcut, din capitol în capitol, să-și regăsească optimismul între

junii lui stră-stră-bunici. Dar m-am pomenit alegând altă cale. Eseul acesta, aflat la mijloc între roman și document, se uită cu jind spre roman, deși se construiește din croșetarea documentelor. Sper ca acel călător imaginar și personaj principal, care pornește plin de grijile momentului spre trecut și se întoarce acasă ceva mai înseninat, să fie cititorul cărții despre „intimitatea secolului 19”. Mi-am imaginat cum ar fi să ajung chiar eu, printr-un capriciu temporal, din Bucureștiul secolului nostru, în același loc, dar pe la jumătatea secolului 19. Poate că m-aș obișnui cu toate, destul de repede. Însă seara, când lucrurile își pierd conturul, înecate în valuri de întuneric, aș avea o senzație din cale-afară de ciudată. Din reflex aș căuta imediat lângă ușa de la intrare întrerupătorul, dar peretele ar rămâne neted și gol. Și lumânarea aprinsă în locul luminii electrice m-ar face să mă simt într-adevăr străină. Din scrisul cu pana sau cu tocul înmuiate în călimară s-ar naște alt fel de „icoane”. Am încercat să scriu despre viața lor ca și cum mi-aș fi înmuiat tocul în cerneală și ca și cum aș fi trăit o vreme în mijlocul icoanelor „vechi și nouă” din lumea lor.

Am încercat să transform trecutul în prezent. În '66 (desigur, 1866), se poate vedea Capitala României care se pregătește să-și întâmpine noul domnitor, plină de viață: gălăgia e mai veselă și mai liberă, mirosurile mai dense și mai agresive, vânzoleala oamenilor, cailor, câinilor, mai colorată și mai nestăvilită, străzile mai întortocheate, casele înconjurate de curți cu verdeață, cerul mai aproape, norii, stelele și luna mai vizibile. Deși eram obișnuită să cred că ritmurile acelor oameni sunt domoale, o călătorie cu trăsura la care sunt înhămați 4 cai sau, pe drum de fier, cu vagoanele trase de neagra locomotivă cu aburi, care șuieră lung la plecare, într-un zgomot ce dă senzația de mare viteză, pare mai riscantă decât călătoriile de azi. În '88, la Paris, se poate vedea

deocamdată primul etaj din ciudăţenia construită de domnul Eiffel, turnul cu dantelărie de fier care înţea pe cerul cu picioarele lui lustruite, ca o insectă enormă căzută pe spate. Un an mai târziu, în '89, sub o pălărie albă cu verde, aflată, la rândul ei sub o umbrelă albă cu verde, o doamnă asistă în rochia ei cea mai elegantă, într-un început de mai, la deschiderea Expoziţiei universale şi admiră, de jos în sus, cei 300 de metri care scânteiază în soare. În *Figaro* a rămas o imagine pictată a acelui moment şi, cu toate că nu se vede desluşit, doamna e acolo şi se mişcă şi vorbeşte şi se miră. În Jardin de Luxembourg măgăruşii ţin loc de cai pe care sunt plimbaţi copiii, călăreţi în costumaşe ca de păpuşi cu cap de porţelan.

Când m-am hotărât să întreprind această călătorie, în calitate de martor şi scrib, am ştiut ce riscuri mă aşteaptă. Mă gândeam că n-o să mă pot adapta la acea viaţă, atât de diferită de a noastră, pe care aveam s-o trăiesc, cot la cot cu ei, luni de zile, adică atâta timp cât îmi trebuia ca să adun suficiente date pentru o carte scrisă de dragul lor şi s-o aştern pe hârtie. Mă temeam că o să-mi lipsească lucrurile familiare lumii mele, televizorul şi cinematograful, antibioticele şi detergenţii, automobilele şi metroul, frigiderul şi computerul şi sambăta liberă şi, mai ales, telefonul umplut de voci, de veşti, de viaţă.

Lumea lor s-a dovedit însă atât de uluitor de nouă în vechimea ei, încât bucuria de a fi acolo şi curiozitatea cu care o descopeream sub cortina ei de ani, bucată cu bucată, m-au făcut să las deoparte pentru mult timp lumea din care veneam eu şi de care îmi aminteam numai cu o înfiorare trecătoare. Eram, în prezentul cercetării, la o sărbătoare armonioasă a noutăţilor, a progresului vizibil cu ochiul liber, iar amintirile dintr-un îndepărtat secol 21, trecut inactual în momentul

scrierii cărții, nu apăreau decât ca un grup supărător de *trouble-fête*. În fiecare zi mă izbeam de o noutate a trecutului și trebuia să mă învăț cu ea, să-i fac față. În fiecare zi mă despărțeam de un obiect al viitorului, care nu se inventase încă sau, dacă știam că se inventase, ca telefonul, era zadarnic, pentru că nu era încă uzual prin părțile de lume în care poposisem. În fiecare zi renunțam de bunăvoie la câte o amintire din viitor, și totuși, ciudat, lumea mea se îmbogățea zilnic.

I-am văzut pe noii mei contemporani fericiți fără s-o știe: nu trăiseră marele război de la începutul unui alt secol și nici pe următorul, nu aveau habar că există ciuperca atomică și că stratul de ozon se subțiază, că gheața de la Pol se topește, că apa se otrăvește, că rezervele de petrol se termină. S-ar fi mirat, poate, o clipă, că omul viitorului își poate schimba, după plac, culoarea ochilor și că eu însămi aveam două perechi, unii câprui și alții albaștri. S-ar fi mirat, cu siguranță, că supa la care doamna și bucătăreasa ei trudeau în vremea lor cel puțin două ore (asta dacă focul era aprins și lemnele tăiate) poate fi făcută de stră-stră-stră-nepoatele lor exact într-un minut și că nu e nevoie nici de lemne și nici măcar de foc pentru asta. Dar adevărul este că ei toți erau pregătiți pentru mult mai mult decât atât, din moment ce erau convinși că omul va ajunge nemuritor prin puterea noului Dumnezeu din cerul lor, știința.

Secolul 19 e o altă planetă și totuși m-am simțit oarecum acasă printre acești străini, erau și ei un fel de „noi”: știau să repare o roată de căruță cu aceeași abilitate cu care un șofer din viitor va schimba un cauciuc, își îngrijeau caii așa cum ne îngrijim noi mașinile, aveau locuri de popas precis stabilite, ca să-și hrănească și să-și adape patrupedele așa cum poposim noi, cu cele patru roți cauciucate ale noastre, la benzinării, erau

deranjați de zgomotul potcoavelor pe caldarâm așa cum suntem noi iritați de zgomotul motoarelor, se bucurau de un nou „echipaj” așa cum se bucură omul de azi când își cumpără o mașină mai bună. Un leac împotriva dorului este pentru un tânăr de pe la jumătatea secolului să se suie într-un cupeu și să se lase purtat două sau trei ore „în goana cailor”. În saloanele de ieri, la fel ca la reuniunile de azi, bârfa dădea de lucru celor fără altă grijă în viață, grijile financiare dădeau bătăi de cap capului de familie, copiii făceau griji și dădeau de furcă părinților, iar dragostea făcea griji, dădea de lucru, de furcă, de bârfit și bătăi de cap tuturor deopotrivă.

Privindu-i cu atenție pe oamenii de acolo am avut sentimentul curios că, dacă un tânăr din secolul 21 cu mustața abia mijită s-ar întâlni cu un bărbat bătrân din secolul 19, cu barbă albă, de patriarh, mult mai bătrân ar părea tânărul. Bărbatul cu barba albă ar fi plin de energie, de bucurie, ar palpita de idei și de dorința de a-și trăi viața, ca un tânăr, iar cel de 20 de ani de azi ar fi lipsit de entuziasm, obosit, gata plictisit încă înainte de a începe ceva. Într-adevăr, noi, oamenii viitorului lor, ne-am născut cu o sută și ceva de ani mai în vârstă, purtăm oboseala unei experiențe de un secol în plus, și nu dintre cele care-ți păstrează inocența sau optimismul. Ei, stră-stră-stră-bunicii noștri, sunt, prin raportare la noi, niște eterni adolescenți. Ar fi însă o dovadă de prostie să ne socotim superiori lor din pricina acestei experiențe care nu face decât să ne îmbătrânească, și încă urât. Căci nu vom mai avea niciodată, poate, o dorință egală cu a lor de a construi și de a inventa lucruri frumoase și de durată, niciodată nu vom mai fi atât de încrezători în ceea ce facem, niciodată atât de altruști și nu vom mai ținti niciodată, cu săgeata gândurilor noastre bune, drept în inima viitorului.

Iar sacrificiul nu va mai fi făcut niciodată cu atâta bucurie și dăruire, ci doar mohorât și fără chef. Aveau sute de necazuri de tot felul, nu trăiau într-un univers cu legi mai îngăduitoare decât ale noastre, dimpotrivă, dar, pe cât posibil, le înfruntau bărbătește (și femeile le înfruntau bărbătește) și rămâneau plini de viață. Se spune că umorul e o calitate înăscută. În lumea secolului prin care m-am plimbat cu gândul și cu inima am văzut că umorul era lăsat moștenire, educat sau poate doar molipsitor. Când nu-ți iei supărările în serios, când râzi de ele și de tine ca să-i bucuri pe ceilalți, nici ele nu mai au putere asupra ta. Sentimentul meu a fost că ei trăiau cu adevărat, erau vii în întregime, pe când noi trăim numai pe jumătate.

Am furat totuși ceva de la roman și de aceea cartea nu e pur și simplu din categoria celor de tip „viața cotidiană în epoca...”. Am legat cotidianul de niște personaje, oricât de sumar schițate, pe care le știu după nume și din cărți, dar a căror lume ne este tot mai străină. Am căutat s-o fac tot mai familiară. M-am gândit să confirm viața de zi cu zi, istoria mică, prin câțiva „oameni care au fost”. În prim-plan nu sunt neapărat cei pe care-i socotim azi foarte importanți. Cei aleși sunt pur și simplu „mostre” de viață de pe planeta secolului 19. Am selectat oameni care au lăsat mai multe mărturii în jurnale intime, scrisori și-ntr-o literatură la persoana I, în care e greu să distingi între ficțiune și autobiografie. Pentru rest, pentru cadrul obiectiv, ziarele și revistele, anunțurile și fotografiile au fost călăuze aproape magice și cu ajutorul lor am avut în față fața lumii. Nu mi-a rămas decât să încerc să pun lucrurile cap la cap și fiecare piesă din puzzle la locul ei. M-am oprit, dintr-o firească împărțire istorică, din necesități practice, dar și din admirație și uimire, la a

doua jumătate a secolului 19, mai ales la anii de după venirea lui Carol. Pentru proaspăta Românie, atunci a început totul. Și începutul mi s-a părut a fi cel mai frumos, cel mai semnificativ, la nivelul istoriei mari și mici deopotrivă.

Despre intrarea în scenă a personajelor care împrumută viață acestei cărți nu se știe mai nimic. Câteva prenume, care nu spun mare lucru, câteva orașe din țări diferite: Moldova, Țara Românească, Anglia, Italia, landurile germane și, abia la ultima intrare în scenă, România. Câțiva ani, nu întotdeauna siguri, care se înșiră de-a lungul secolului.

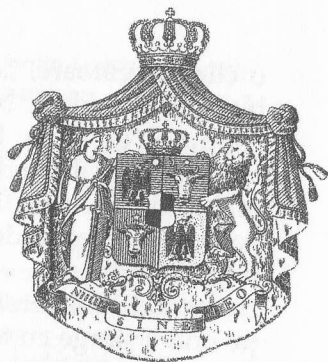
- 1816. La 2 iunie se naște în București Constantin (Costache), fiul spătarului Alexandru Rosetti și al Elenei, născută Obedeanu.
- 1820. Se naște, la Guernesey, în Anglia, Mary, fiica unui ofițer scoțian căsătorit cu o franțuzoaică.
- 1821. La 21 iulie se naște la Bacău Vasile, din căsătoria legiuită a medelnicerului Vasile Alecsandri și a Elenei, născută Cozoni. Data nașterii nu e sigură. E posibil ca Vasile să se fi născut la 14 iunie 1818.
- 1828. La 8 aprilie se naște la Parma sau la Avila Carlos Antonio Francesco. Data nașterii e incertă, iar problema părinților rămâne neelucidată. S-ar putea ca mama să fie contesa Marie D'Agoult.
- 1830. Se naște, în mahalaua Pescăria Veche din București, fiul frizerului Gheorghe Ispirescu și al Elenei.
- 1836. Se naște, în Țara Românească, Ana, fiica lui Alexandru Racoviță și a Anei, care e unica fată a lui Dinicu și a Zoei Golescu.
- 1839. La 20 aprilie se naște la Sigmaringen Karl Eitel Friedrich Zephyrinus Ludwig von Hohenzollern-Sigmaringen, al doilea fiu al principelui Karl-Anton și al prințesei Josefine de Baden.
- 1840. La 15 februarie se naște la Craiova Titu Liviu, fiul profesorului Ioan Maiorescu și al Mariei, născută Popasu.

1841. Se naște Paulina, fiica lui Iosefin Lucasievici, proprietar de han, deși informația nu e sigură, și a Elenei.
1842. La 31 decembrie se naște la Iași Iacob, fiul scriitorului Costache Negruzzi și al Mariei, născută Gane.
1850. La 15 ianuarie se naște la Botoșani Mihai, fiul căminarului Gheorghe Eminovici și al Ralucăi (Rareșa), născută Iurașcu. Nici ziua și nici anul nașterii nu sunt absolut sigure.
1850. La 22 aprilie se naște la Năsăud Ana, fiica cizmarului Ilie Câmpan și a Anei. Când începe școala își ia prenumele Veronica. La 14 ani Ana-Veronica Câmpan se mărită cu profesorul universitar Ștefan Micle.
1852. La 30 ianuarie sau la 1 februarie se naște în satul Haimanale, din Dâmbovița, Ion Luca, fiul actorului devenit apoi avocat și magistrat Luca Caragiale și al Ecaterinei, născută Karaboas.
1854. La 17 martie se naște la București Ana, fiica prefec-tului de Poliție Radu Rosetti.
1858. La 30 octombrie se naște la Plăinești (Râmnicu Sărat) Duiliu, fiul arendașului Lascăr Zamfirescu și al Sultanei, născută Mincu, al cărei frate, Ion, devine arhitect.
1869. La 2 noiembrie se naște la București, în România, Iulia, fiica lui Bogdan Petriceicu Hasdeu și a Iuliei, născută Faliciu.

Un „maestru de ceremonii” pe care mamele se-colului 19 l-ar fi numit Dumnezeu sau soartă sau „scrisă” sau menire a făcut ca, deși din generații diferite, deși născuți în țări diferite, acești oameni să ajungă să se întâlnească, să se împrietenească sau, măcar după faimă, să se cunoască între ei. Și să-și intersecteze viețile în aceeași țară, România, care a însemnat aproape totul pentru ei și pentru care aveau să însemne și ei ceva. Și lângă ei, în această carte, o mulțime de alții, rude sau prieteni sau necunoscuți, își vor arăta, măcar pentru

o clipă trecătoare, „clipa cea repede“, un chip și o bucățiță din viață. Numele lor a căpătat, cu timpul, contur și greutate. Dar cât a fost de important cu adevărat stabilește doar viitorul. Oricum, pentru cei mai mulți, ieșirea din scenă, făcută după hotărârile aceluiași „maestru de ceremonii“, înseamnă începutul unui destin.

Încetul cu încetul, apoi, cultura își impune legile: pe unii îi șterge cu totul din amintire sau îi marginalizează, pe alții îi transformă în nume de instituții, piețe publice, statui, lecții din manualul de literatură sau de istorie și, dacă au noroc, în cărți. Dar, oricum, viețile lor se pierd sau se reduc la cifre și scheme, la funcții politice și evenimente, la repere bibliografice și clișee. În povești, eroii morți au uneori dreptul la a doua șansă: li se picură între buze apă vie și se trezesc din nou la viață. Este ceea ce încearcă, cu mijloacele mult mai puțin miraculoase ale vremii noastre, această carte. Să trezească la viață un fel de eroi, cunoscuți sau anonimi și, odată cu ei, să vă aducă, cititori din secolul 21, în intimitatea uimitorului secol 19.

Unde

2. *Viața la București*
3. *Quel pays!*

2. Viața la București

Bucureștii sunt un oraș semioriental și semioccidental, pe care românii se complac în a-l numi «Micul Paris». Despre cuvântul «mic», el se potrivește, dar cât despre «Paris», asta e altceva, deoarece în privința monumentelor, acest oraș nu oferă nimic de seamă.” Sunt cuvintele unui ofițer de artilerie suedez, Roos, care-și scrie memoriile sub pseudonimul turcesc Topchi, adică „tunar”. Anul în care artileria literară a tunarului suedez țintește Micul Paris al românilor este 1885. Trecuseră 26 de ani zbuciumați de la Unire și de când Bucureștii fuseseră aleși, în dauna Iașilor rivali, drept capitală a noului stat. Trecuseră 19 ani de când la conducerea României venise Carol, din familia Hohenzollern-Sigmaringen. Trecuseră 8 ani de când România își câștigase, prin război, independența și de când singura stradă dreaptă și elegantă a capitalei, Podul Mogoșoaiei, se numea Calea Victoriei. Numai 4 ani erau de când devenise regat. 16 ani se scurseseră în istoria culturală de când se inaugurase, în miezul orașului fără bulevarde, în „buricul târgului”, cum spun bucureștenii, localul Universității proiectate de Alexandru Orăscu, viitor președinte al arhitecților români, după forma și asemănarea universităților occidentale. Principele Carol și soția lui, Elisabeta, fuseseră de față. Și erau 11 ani de când în fața noii clădiri călărea pe cal de bronz Mihai Viteazul. Statuia

a fost inaugurată cu mult fast la 8 noiembrie, de Sfinții Mihail și Gavril, iar poetul Alecsandri, mereu în ton cu evenimentele vremii, i-a dedicat o odă. Orice procesiune oficială trece prin dreptul călărețului de bronz. În 1885, soclul de marmură al statuii are alături un lucru cu siguranță plăcut ochilor domnului Topchi, două tunuri de la războiul din 1877. De exact 6 ani, un scriitor de piatră, cu aer romantic, cu o carte închisă în mână stângă și cu dreapta care invită, politicos, la ceva indefinit, poate la a o deschide, Ion Heliade-Rădulescu, zis Eliad, Heliad sau Eliade, s-a așezat în dreapta lui Mihai Viteazul, tot cu fața spre Universitate. Cele două statui, bronzul și piatra, pun alături două simboluri, cel dintâi istoric, unirea tuturor provinciilor românești, fie ea și efemeră, la 1600, cel de-al doilea istoric și cultural, pentru că Heliade-Rădulescu, dispărut dintre cei vii cu exact 7 ani înainte de a fi înălțat pe soclu, a fost unul dintre „complotiștii” revoluției de la 1848, dar și unul dintre întemeietorii literelor moderne în aceste părți ale lumii.

În anul 1885 – în care ochiul tunarului suedez, obișnuit să-și delimiteze precis ținta, caută asemănări între capitala de la porțile orientului și capitala din inima occidentului și nu le găsește – o a treia statuie se pregătea pe flancul stâng să se alăture celor două, lângă barda înălțată la cer a călărețului de bronz: cea a pedagogului Gheorghe Lazăr. Autorul ei, un tânăr sculptor român de 30 de ani, Ion Georgescu, avea să o termine în 1886, așa că tunarul nu mai apucă s-o vadă. Școala superioară de la mănăstirea Sfântu Sava se aflase exact pe locul unde se vedeau proaspetele trupuri de pe soclu, cândva vii, în exact același loc: Lazăr o înființase și îi fusese profesor, iar Eliad elev, apoi, încă înainte de a deveni major, profesor de aritmetică și geometrie. Unii dintre cei care trec acum, în 1885, pe lângă cei doi bărbați de piatră le vor fi auzit glasul, ca elevi, sau îi

vor fi știut din poveștile prietenilor. Alții își mai amintesc, desigur, de mănăstirea Sfântu Sava și de școala ei, dăruite din dorința de a da orașului străzi largi și drepte. Grupul celor trei statui – care alătură cu nonșalanță armelor de război cărțile de învățătură, într-un amestec destul de banal pentru contemporanii tunarului călător și ai cărturarilor tăiați în piatră – va străjui apoi, din umbra Universității, toate plimbările prin centrul orașului. Abia după încă exact o jumătate de secol, când bucureștenii continuă să se complacă în a-și numi orașul Micul Paris, însă cu mai multă îndreptățire decât în 1885, o a patra statuie se va alătura celor trei: matematicianul Spiru Haret, și el elev la Sfântu Sava, câteva decenii mai târziu decât Heliade-Rădulescu, sculptat de Ion Jalea.

Deocamdată domnul ofițer Roos, aflat pentru a doua oară în aceste părți ale lumii – prima oară fusese în 1883 –, își sfătuiește cititorii care au de gând să-și încerce norocul prin capitala României, să rămână în centru, unde „casele sunt frumoase și destul de bine construite, având, aproape toate, trei până la patru etaje”. E o exagerare, cele mai multe case sunt cu numai „două rânduri” sau trei, adică parter și unul sau două etaje și, firește, pivniță, dar există, într-adevăr, și așa-numitele palate. La numărul de etaje, apreciază ochiul străinului, se oprește asemănarea Bucureștilor cu un oraș apusean și, „dacă vrei să păstrezi o bună amintire, nu te îndepărta de acest centru privilegiat, căci te vei trezi în niște mahalale îngrozitoare, într-un adevărat labirint de străzi înguste, care se aseamănă mai mult unor ulicioare și care, pe deasupra, sunt și de o murdărie de nedescris. Degeaba un străin ar încerca să se orienteze în acest haos, unde nimic nu i-ar putea sluji de îndreptar, deoarece toate casele sunt aproape la fel și nicăieri nu vezi edificii de o mărime mai considerabilă”. Ce-i drept, Parisul, marele Paris